

جامعه خانواده محور

- سید منذر حکیم *
- ذبیح‌الله نوری فاضل *

چکیده

خانواده به عنوان مولد و سلول زنده جامعه در صحنه زندگی نیاز به حمایت دارد، و الا این رکن اصلی جامعه دچار مشکل می شود. امروزه انواع جدید خانواده‌های نوظهور مثل همجنسگراها و یا ازدواج سفید که هیچ گونه پشتوانه فقهی ندارند باعث شده که جوامع دچار چالش بزرگی به اسم هویت و جمعیت شوند. میل به تشکیل خانواده بر اساس موازین شرعی به دلیل عدم توجه جامعه به مسائلی مثل مدیریت روابط زن و مرد، عدم توجه به لزوم ارتباط زن و شوهر در طول روز و ایجاد انس و الفت، عدم توجه به جایگاه مادر از سوی اجتماع همه باعث شده تا شهوترانی و کم شدن میل به فرزندآوری و راحت طلبی ظاهری در بین افراد جامعه زیاد شود.

این مسائل ناشی از عدم توجه جامعه و مدیران جامعه به خانواده است، و البته صرف توجه کافی نیست بلکه باید نگاه مدیران جامعه به خانواده به نحوی باشد که خانواده را در تمام امورات محور جامعه بدانند، و در وضع قوانین این رویکرد و نگاه را داشته باشند.

کلیدواژه‌ها: خانواده، جامعه، فرد.

* استاد سطح عالی حوزه علمیه قم، استاد راهنما مقاله.

** دانشجوی دکتری فقه و حقوق خانواده جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمية.

مقدمه

توجه شارع مقدس به خانواده از آیات قرآن و اهل بیت علیهم السلام بسیار روشن است، (یا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ) (حجرات ۱۳) توجه پیامبر ص به تشکیل خانواده و سفارشات لازم برای این امر مهم از اموری است که نمی توان از آن چشم پوشی کرد. فقهای شیعه از ابتدا تا به امروز در کتب فقهی خود به روش های مختلف به لزوم تشکیل خانواده و مدیریت آن توجه ویژه داشته اند و استنباط احکام لازم را برای این امر مهم در بقاء و دوام یک جامعه توحیدی انجام داده اند. کانون خانواده یک نهاد کوچک در اجتماع که در کنار بقیه خانواده ها یک جامعه را تشکیل می دهد، تشکیل جامعه توحیدی از مواردی بوده است که هم پیامبران ص به دنبال تشکیل آن بوده اند. تشکیل خانواده و حفظ آن به عنوان یک مقدمه باید مورد توجه باشد.

لزوم توجه به نهاد خانواده در روایات اشاره شده ولی آنچه مورد غفلت قرار گرفته اینست که نقش جامعه در تشکیل، مدیریت و حفظ خانواده و همچنین چگونه می تواند عضو کوچک خود را حمایت کند مورد توجه فقها نبوده، البته این عدم توجه به خاطر شرایط حاکم بر زمان های گذشته بوده است که فقها در حاشیه قرار داشته اند. این مقاله در پی پاسخ به این سوال است که چگونه یک جامعه خانواده محور می شود و لوازم آن چیست؟

روش

این مقاله برگرفته از درس خارج آیت الله سید منذر حکیم می باشد.

جامعه خانواده محور

افزایش ارتباطات و تعاملات فرهنگی و وفور ابزار رسانه ای و شبکه های اجتماعی و ماهواره ای که «تاثیر پذیری» فرهنگی را نسبت به دوران گذشته مهیاتر کرده، به نوعی اولین تیر آسیب خود را به سوی نهاد خانواده رها کرده است، نهاد خانواده رکن اصلی یک جامعه می باشد که بر اساس نهاد خانواده یک جامعه فرهنگ، اقتصاد و سیاست او شکل می گیرد.

آنچه به اشتباه بعضی در مورد دین و احکام فقهی برداشت کرده اند این است که چون احکام برای افراد تبیین شده دیگر جامعه و نهاد خانواده حکم فقهی ندارند، غافل از اینکه شرایط زمان و نوع حکومت باعث شده ائمه علیهم السلام احکام در جواب سوالات فردی به ما منتقل کنند، و این هنر فقیه است که با استنباط از قرآن و حدیث احکام جامعه را کشف کند.

به تصریح آیات جامعه جزء لاینفک بشر است و همیشه باید به آن توجه داشته باشد، و از طرفی این اجتماع حاصل گردآمدن نهاد مقدس خانواده است، خانواده باعث پیشرفت و یا نزول یک جامعه بشری می شود.

حال که جامعه بشری به این اصل مهم نیاز فراوان دارد باید محور خود را خانواده قرار دهد. برای دستیابی به نظام جامع خانواده و یا مراحل لازم برای تحقق نظام جامع خانواده می توان دورویکرد و روش داشت که از طرفی با هم ارتباط دارند و از طرفی متمایز از هم هستند:

۱- دستیابی به نظام جامع خانواده از لحاظ نظری، که از متن آیات و روایات و منابع فقهی ما به نظام جامع می رسیم و تصویری کامل از این نظام را بدست می آوریم.

۲- تحقق نظام جامع خانواده در واقعیت خارجی، یعنی روش بالفعل شدن نظام جامع خانواده را در دنیای معاصر کشف کنیم، چگونه باید خانواده را تشکیل داد و چگونه این خانواده زندگی کند تا هم خود را رشد دهد و هم جامعه خود را به رشد برساند. این دو مقوله با هم مرتبطند و از طرفی هم متمایز هستند. این یک بُعد از بحث است که پیش روی محقق قرار دارد و یک بُعد دیگر که می توان بحث کرد در دو مقوله ذیل است:

- جامعه خانواده محور

- خانواده جامعه پرور

ارتباط عمیق بین جامعه و کانون خانواده در حفظ و رشد یکدیگر باعث می شود که نگاهی راهبردی به خانواده و جامعه داشته باشیم. ارتباط تنگاتنگ بین این دو نهاد مهم در تحقق رشد و تعالی انسان با محوریت توحید، عدالت و کرامت انسانی که آرزوی همه پیامبران بوده بر لزوم بحث در نقش هر یک در ایجاد و ثبات دیگری را نشان می دهد.

طبق آنچه که خداوند در این آیه فرموده: (یا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ

شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (حجرات ۱۳) می فهمیم خداوند انسان را به گونه ایی آفریده که نهاد خانواده، جامعه را پرورش می دهد؛ و خانواده است که جامعه را در مسیر تحوّل قرار می دهد، می بینیم جوامع بشری فراوانی به وجود آمدند و نابود شدند، و در اثر نابود شدن جامعه ایی، جامعه ایی دیگر متولد می شود و همچنین این جوامع در حال رویش و به مرور زمان به سمت انحلال و نابودی حرکت کردند. هر کدام از این حرکت ها به سمت نابودی و رُشد از سوی خانواده های آن جامعه بوده است.

جامعه خانواده محور و خانواده جامعه پرور می تواند اصل و پایه نظام جامع خانواده باشد و یا اینکه محصول و نتیجه نظام جامع خانواده باشد، در هر حال به لحاظ فنی باید گفت که خداوند از مسیر خانواده الهی جامعه الهی مطلوب خود را خواسته است تا آن جامعه در مسیر خود اثر گذار باشد همانطور که در سوره حجرات می خوانیم: (جَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ) (حجرات ۱۳) (وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً). (نساء ۱)

با توجه به اینکه کانون خانواده منشأ این وجود اجتماعی (جامعه) است، حال این جامعه است که نسبت به خانواده مسئولیت پیدا می کند. جامعه می شود محافظ خانواده ایی که منشأ وجود و تحولش است، می شود جامعه خانواده محور و جامعه محافظ خانواده، جامعه ایی که نهاد خانواده را پشتیبانی می کند و او را به عنوان سلول زنده جامعه نگه می دارد، و در مسیر پویایی و تکامل قرار می دهد؛ اگر خانواده ای در مسیر تحول قرار گرفت به سمت تکامل و رُشد خود برای رسیدن به خدا قرار گرفت منشأ پویایی و تکامل جامعه خواهد بود.

می توان گفت که جوامعی که نابود شده اند مدیران و برنامه ریزان آن این دو اصل مهم (جامعه خانواده محور، خانواده جامعه پرور) را مورد غفلت قرار داده اند؛ جامعه بدون خانواده به سمت نابودی و انحلال حرکت می کند، جامعه حضرت لوط علیه السلام را در قرآن مطالعه می کنیم که این گرایش همجنس ها به یکدیگر یکی از مصادیق بسیار روشن نابودی کانون خانواده است، که جامعه به این توجه نکرد و آن را آسیب برای خود نمیدانست و لذا دچار نابودی شد.

نمونه عصر حاضر حرکتی که همجنس بازان در تمام جوامع موجود جهان می بینیم که آغاز کرده اند، و جامعه را به سمت نابودی خانواده و سپس جامعه می کشانند.

از نمونه‌های دیگر عصر حاضر روابط باز و بدون حدّ و مرز مرد و زن و پسر و دختر در جوامع فعلی یک ضرورت اجتناب ناپذیری را تحمیل می‌کند و آن نابودی نهاد خانواده است؛ عدم احساس نیاز یک فرد به جنس مخالف از یک طرف و عدم احساس نیاز به تشکیل خانواده از طرف دیگر، عدم احساس نیاز به توالد و فرزند آوری و عدم احساس نیاز به فرزندپروری و به عبارت دیگر معطوف شدن نگاه‌ها به خودکامگی و لذت جویی مفرط و مطلق در هر جامعه ایی از مصادیقی است که اگر در جامعه و خانواده بروز پیدا کند و مطرح شود آن جامعه را به سمت نابودی نهاد خانواده می‌کشاند و این مقدمه نابودی جامعه است.

پاسخ به این سه سوال ذیل می‌تواند برای ما روزنه امید باز کند که بتوانیم به سمت جامعه مطلوب و خانواده مطلوب حرکت کنیم.

- جامعه خانواده محور به چه جامعه ایی می‌گویند؟

- چرا به جامعه خانواده محور نیاز داریم؟

- جامعه خانواده محور چه خصوصیتی دارد؟

پاسخ به این سوالات به ما کمک می‌کند که نهاد خانواده و جامعه مطلوب را بشناسیم، و همچنین فاصله جامعه و خانواده مطلوب با آنچه در آن قرار داریم را بدانیم به عبارت دیگر خلأهای نهاد خانواده و جامعه نسبت به آنچه مطلوب است، منشأ و ریشه و چگونگی این خلأها برای ما روشن می‌شود. بعد از آسیب شناسی می‌توانیم آسیب زدایی کنیم و با دانشی که خداوند در قرآن در اختیار ما قرار داده می‌توانیم خلأها و آسیب‌های موجود را به جایی برسانیم که از بین برود، به عبارت دیگر روش و نحوه انتقال از خانواده موجود نامطلوب و از جامعه نامطلوب به جامعه مطلوب را می‌توانیم بدست آوریم.

جامعه خانواده محور

جامعه ایی که خانواده اساس وجود و تحقق او شده و این جامعه با محوریت خانواده حرکت می‌کند و رشد خود را با تکیه بر نهاد خانواده قرار داده است، یعنی در هر گامی که جامعه بر می‌دارد در سطوح عالی، میانی و پایین مدیریتی باید نگاه مدیران جامعه، نگاه اساسی به حفظ

و پویایی و تکامل خانواده باشد تا اینکه در هر تصمیمی که گرفته می‌شود یا در قانونی که وضع می‌کند، نهاد خانواده محور اصلی آن بعد از توحید باشد.

ایجاد انس و اُلفت بین زن و شوهر از اصول و عوامل استحکام خانواده است که با خواندن عقد محرمیت این انس و اُلفت به صورت صحیح آغاز می‌شود و این جامعه است که لوازم بیشتر شدن انس و اُلفت بین زن و شوهر را باید ایجاد کند. برای نمونه حضور زن و شوهر در کنار یکدیگر باید دیده شود نه اینکه به خاطر قوانین سخت گیرانه کار و کارفرما بیشتر زنان و مردان شاغل، زمان زیادی را از یکدیگر دور هستند و حتی گاهی اجازه شنیدن صدای همسر خود را هم ندارند؛ این خود از عوامل سرد شدن روابط زناشویی است و باعث نابودی کانون گرم خانواده می‌شود. در حالی که حفظ نشاط و پویایی خانواده هر چند به ظاهر هزینه کار را زیاد می‌کند ولی زن و مرد را دلبسته کار و همچنین دلسوزتر برای کار می‌کند و کیفیت کار انجام شده بالا می‌رود. مدیر باید به شرایط روز و زمان و مکان و شرایط کارمند خودش به گونه ای واقف باشد که در جای مناسب مرخصی مناسب و تشویق مناسب دهد.

جامعه ایی خانواده محور است که کانون و هسته زنده خود (خانواده) را زنده نگه دارد، یعنی در تشکیل نقش خوبی ایفا کند تا سالم بماند و حفظ شود؛ و در مجموعه قوانین اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و همه ابعادی که به سلامت نیاز دارد آن را برای خانواده تأمین کند. وظیفه جامعه است که در همه ابعاد باید به گونه ایی حرکت کند و قوانین را به گونه ایی ساماندهی کند که در آن حفظ، پویایی، نشاط و آینده خانواده در نظر گرفته شود، این توجه باعث می‌شود که جامعه خانواده محور باشد.

یکی از مصادیق جامعه خانواده محور، همین بحث پوشش است که هر چه جامعه بر پوشش تعهد بیشتری داشته باشد به کانون خانواده اهمیت بیشتری می‌دهد. بهترین و روشن ترین مصداق برای جامعه، خانواده محور می‌توانیم مطرح کنیم، همین جامعه ایی که حکم پوشش در آن جامعه به خوبی مراعات شود چنین جامعه ایی احساس آرامش و دوستی بیشتری دارند؛ علی رغم اینکه این روابط به ظاهر روابطی خشک یا خشن است؛ ولی در واقع این خشونت نیست بلکه در حقیقت حفاظت از منافع فردی و منافع اجتماعی است همانطور که

برای هدر نرفتن گاز یا نفت آن را مهار می‌کنیم و در ظرفی غیر قابل نفوذ قرار می‌دهیم و این برای حفظ او است، و لذا حفاظت ایجاب می‌کند که او را مهار کنیم. حفاظت از غریزه در ابعاد جنسی و غیر جنسی و حفاظت از روان، به ظاهر ساده است، ولی اسلام بسیار ظریف و حکیمانه عمل کرده و با الزام پوشش در مردان و زنان بسیاری از مفاسد و آسیب‌ها را از بین برده و جلوگیری کرده است.

ضرورت و اهمیت خانواده

اگر خانواده به عنوان سلولی زنده برای جامعه در جامعه نباشد جامعه هم زنده نخواهد بود، ممکن است که افراد تا مدتی زنده باشند اما این زنده بودن بسیار کوتاه مدت خواهد بود و با نابود شدن افراد خانواده جامعه هم نابود می‌شود، این افراد اگر خانواده نداشته باشند در مدت زمانی حال کار خواهند داشت و بعد مدتی این حال از بین می‌رود. در نتیجه اگر جامعه خانواده را مورد توجه قرار نداد و اسباب تشکیل و حفظ آن را فراهم نکرد به مرور زمان پیر می‌شود و از فرزند آوری فاصله می‌گیرد؛ تجربه ایی که غرب مبتلای آن است، پیری جمعیت و نابودی جامعه پیش می‌آید، لذا جوامع غربی با اینکه به ضرر آن‌ها هم است ولی در پی ترغیب و تشویق جوامع دیگر برای مهاجرت به کشورهای خود هستند، این حرکت برای این است که سرعت پیری و نابودی را در کشور خود کاهش دهند.

چرا باید خانواده، محور باشد؟

در پاسخ به این سوال باید گفت که این سلول زنده باعث رُشد و شادی جامعه است و حیات خانواده باعث می‌شود که جامعه هم زنده بماند؛ باید توجه داشته باشیم که حیات جامعه فقط از طریق نهاد خانواده است و آنچه امروزه جایگزین نهاد خانواده معرفی شده طبق آنچه از تاریخ بشر مشاهده می‌کنیم هیچکدام مفید نیستند و سرانجام همه مدل‌های غیر خانواده مطلوب شارع، همه نابودی است؛ لذا توجه به نهاد خانواده و محور قرار گرفتن به عنوان سرچشمه حیات و بقاء و نشاط جامعه از اصول مهم مدیران باید باشد. در این عرصه برای اثر بیشتر هر ۳ عضو یک جامعه (فرد، خانواده و جامعه) همه باید خانواده محور باشند، یعنی

فرد باید خانواده محور فکر کند، خانواده هم باید خانواده محور باشد و بپذیرد و لوازم آن را قبول کند، و جامعه هم که از این خانواده تشکیل شده باید خانواده محور بماند و آن خانواده را حفظ کند.

ما خانواده محوری را در این سطوح ۳ گانه، فرد خانواده و جامعه، و در سطوح مدیریتی سه گانه کلان، میانی و پایین، نیاز داریم تا محور قرار گرفتن خانواده محقق شود. البته در پاسخ به این که چگونه می‌توانیم به جامعه خانواده محور برسیم؟ باید گفت که در ابتدا باید شناسایی خانواده مطلوب از نگاه شارع در متون آیات و روایات انجام شود؛ ثانیاً خانواده و جامعه موجود را ملاحظه کنیم که فاصله آن با خانواده و جامعه مطلوب چقدر است؟

در نهایت و مرحله سوم برای تحوّل و انتقال از خانواده غیر مطلوب و جامعه غیر مطلوب به مطلوب، برنامه ریزی لازم را داشته باشیم که با نگاه جامع به خانواده و جامعه به این مهم می‌رسیم. اگر بتوانیم ضوابط خانواده و جامعه مطلوب را بدست آوریم می‌توانیم برای انتقال از وضع موجود به برنامه مطلوب برسیم.